

بررسی و نقد کتاب زبان انگلیسی پایه اول دوره اول متوسطه (هفتم)

بر اساس مدل سیزر و باشتورکمن

پرویز علوی‌نیا*

مریم زین‌العابدینی**

چکیده

نقد پیش رو بر پایه مدل سیزر (Cisar, ۲۰۰۰)، که طبق استاندارد انجمن امریکایی آموزش زبان‌های خارجی (American Council on Teaching of Foreign Languages) (ACTFL) برای بررسی کتاب‌های آموزش زبان طراحی شده نگاشته شده است. افزون بر این، به منظور بررسی هرچه دقیق‌تر این کتاب، از مدل باشتورکمن (Basturkmen, ۲۰۰۶) نیز از منظرهای مختلف بهره گرفته شده است. نتایج این بررسی حاکی از آن است که هرچند نگارندگان کتاب مذکور به میزان قابل تأملی در مرتفع کردن ضعف‌های موجود در مجموعه‌های قبلی موفق بوده‌اند، به‌زعم نویسندگان مقاله حاضر، هنوز کاستی‌هایی در شیوه تنظیم این کتاب مشهود است؛ از جمله این‌که به‌رغم بهره‌گیری از تصاویر متعدد و مرتبط، به نظر می‌رسد در برخی موارد، استفاده از امکانات بصری و دیداری بیش‌تر، می‌تواند به فهم بهتر مطالب کمک شایانی بکند. هم‌چنین اگرچه مؤلفان در تعالی فرهنگ اصیل بومی و هویت ملی مبتنی بر ارزش‌ها و باورهای اسلامی بسیار موفق بوده‌اند، شاید پرداختن به دست‌مایه‌هایی از فرهنگ زبان انگلیسی نیز ضروری است و برای ایجاد انگیزه بیش‌تر در یادگیرندگان بهتر است در طراحی تمرین‌های درسی در ویرایش‌های بعدی کتاب تنوع بیش‌تری به کار رود.

کلیدواژه‌ها: آموزش زبان انگلیسی، زبان هفتم، مدل باشتورکمن، مدل سیزر، پراسپکت ۱.

* استادیار آموزش زبان انگلیسی، دانشگاه ارومیه p.alavinia@urmia.ac.ir

** دانشجوی دکتری آموزش زبان انگلیسی، دانشگاه ارومیه (نویسنده مسئول)

تاریخ دریافت: ۱۳۹۴/۱/۱۴، تاریخ پذیرش: ۱۳۹۴/۴/۷

۱. مقدمه

کتاب‌های آموزشی همواره نقش بسیار مهمی در تدریس و یادگیری داشته‌اند؛ به طوری که به باور بسیاری از متولیان امر آموزش، در نبود کتاب مناسب و مفید، بهترین معلم هم شاید تدریس موفق نداشته باشد و بهترین دانش‌آموز نیز قادر نباشد بهره کافی را از کلاس ببرد (Williams and Burden, ۱۹۹۷). به همین دلیل، به همان میزان که تهیه و تدوین کتاب‌های درسی اهمیت درخور توجهی دارد، بررسی مداوم کتاب‌های آموزشی بر اساس نیازهای واقعی و روزمره یادگیرندگان نیز اهمیت به‌سزایی دارد (Hutchinson and Waters, ۱۹۸۷)؛ زیرا فقط پس از اجرای فرایند ارزش‌یابی همه‌جانبه به میزان قابلیت و کفایت کتاب‌ها برای تدریس پی می‌بریم. نکته‌ای که در این راستا بسیار اهمیت دارد انتخاب روشی صحیح و معتبر به منظور ارزش‌یابی ثمربخش و مناسب کتاب‌های آموزشی است. بدیهی است که فقط با ارزش‌یابی دقیق و جامع به میزان ارزش‌مندی مجموعه کتاب‌های آموزشی برای امر تدریس و یادگیری پی می‌بریم (Hutchinson and Torres, ۱۹۹۴). گفتنی است معمولاً کتاب‌ها به‌تنهایی همه نیازهای آموزشی زبان‌آموزان را رفع نمی‌کنند و معلمان نیز طبق نیاز شاگردانشان قادرند تغییرات لازم را در محتوای آموزشی در طول دوره تدریس اعمال کنند. در هر صورت، باید اذعان کرد که به بررسی و ارزیابی مطالب تدوین‌شده درسی همواره نیاز است و باید به طور مستمر انجام شود.

با توجه به این که در حال حاضر کتاب ۱ *Prospect* پس از سال‌ها سیطره کتاب‌ها و روش‌های سنتی آموزش، بستر مناسبی را برای ظهور و تجلی ایده‌های نوین در امر آموزش زبان انگلیسی در سطح مدارس کشور فراهم کرده است، بی‌شک بهره‌گیری از نظرهای تخصصی همه صاحب‌نظران در امر آموزش در بهبود کیفیت این اثر درخور تقدیر و نیز در راستای نیل به اهداف کلان بومی، ملی، و اسلامی اهمیت به‌سزایی دارد؛ بنابراین تحقیق حاضر بر آن است که از ره‌گذر اجرای ارزش‌یابی‌های موشکافانه به بررسی نقاط قوت و ضعف این کتاب پردازد و زمینه را برای بحث و تبادل نظر بیش‌تر در میان متولیان امر آموزش درباره پایش، بازنگری، و بهبود کیفیت این اثر شایسته فراهم کند.

۲. پیشینه تحقیق

مروری اجمالی بر تحقیقات انجام‌شده درباره بررسی کتب و ارزش‌یابی مطالب درسی آموزش زبان انگلیسی حاکی از آن است که این حوزه از تحقیقات همواره در کانون توجه محققان قرار داشته است. از میان مطالعات متعدد انجام‌شده در این حیطه می‌توان از تحقیق

لیتز (Litz, ۲۰۰۰) نام برد که در آن محقق به بررسی کتاب فرست هند ۲ (۲ *First Hand*) پرداخته است. به باور لیتز این کتاب، که قابلیت ادغام همه مهارت‌های زبانی را فراهم می‌کند، شامل ضعف‌هایی است؛ از جمله پرداختن به تمرین‌های تکراری و ناتوانی در کاربرد معنادار زبان (meaningful use of language).

در تحقیق دیگری، رانالی (Ranalli, ۲۰۰۲) کتاب نیوهد وی (New Headway) را، که در زبان‌کده‌های کره جنوبی تدریس می‌شود، بررسی کرده است. نتایج این بررسی نشان می‌دهد که هرچند توجه یکسانی به دو مقوله درستی (accuracy) و روانی (fluency) در محتوای کتاب به چشم می‌خورد، اما در سیاق تدریس کتاب اشکالاتی از قبیل بی‌توجهی به مهارت گفتاری مشهود است.

هم‌چنین صحراگرد، رحیمی و زارع مؤیدی (۲۰۰۹, Sahragard, Rahimi and Zaremoayeddi) ضمن تحقیقی بر روی سومین ویرایش مجموعه کتاب‌های اینترچنج دریافتند که به رغم نقاط قوت موجود در این مجموعه، اتکای بیش از حد بر تکنیک‌های مربوط به بهبود درونداد (input enhancement) در مقایسه با فعالیت‌های کارمحور (task-based activities) موجب تضعیف کیفیت مطالب کتاب شده است. محققان مزبور هم‌چنین از میان نقاط قوت اصلی این مجموعه به تأکید آن بر کار گروهی و مجاوره معنادار اشاره می‌کنند.

در تحقیقی کم و بیش مشابه، اما به‌مراتب جامع‌تر (Eslami Rasekh, Esmaeli, ۲۰۱۰, Ghavannia, & Rajabi)، محققان تعدادی از کتاب‌های رایج در آموزشگاه‌های ایران، از جمله تاپ ناچ (Top Notch)، اینترچنج (Interchange)، هد وی (Headway) و آن‌یور مارک (On Your Mark) را با استفاده از مدل مک‌دانا و شاو (۲۰۰۳, McDonnough and Shaw) بررسی کردند و به این نتیجه رسیدند که به لحاظ معرفی، محتوا و ظاهر، کتاب تاپ ناچ از سایر کتاب‌های بررسی شده موفق‌تر است.

هم‌چنین اخیراً در پژوهشی علوی‌نیا و سیادت (۲۰۱۳, Alavinia and Siyadat) به بررسی مجموعه‌ای دیگر از کتاب‌های پرکاربرد در مؤسسه‌های زبان کشور شامل: امریکن انگلیش فایل ۱ (۱ *American English File*)، امریکن کاتینگ‌ایج ۱ (۱ *American Cutting Edge*)، امریکن هد وی ۱ (۱ *American Headway*) و نیو اینترچنج ۱ (۱ *New Interchange*) پرداخته‌اند. در این تحقیق کتاب امریکن انگلیش فایل ۱، که به نسبت سایر کتاب‌های بررسی شده شامل مطالب جدیدتر، تصاویر جذاب‌تر، و فعالیت‌های متنوع‌تری بوده و از پایگاه اینترنتی مناسبی نیز بهره می‌برد، از دیدگاه زبان‌آموزان به منزله مناسب‌ترین کتاب آموزشی انتخاب شد.

اگرچه تحقیق‌های بی‌شمار دیگری، چه در قالب پایان‌نامه و چه به شکل مقاله، در داخل و خارج کشور در حوزه بررسی کتب و مطالب درسی و آموزشی در مقاطع گوناگون انجام شده است، نگارندگان مقاله حاضر به موارد ذکر شده بسنده کرده و در بخش بعدی مقاله به جزئیات تحقیق حاضر پرداخته‌اند، اما نکته شایان ذکر این است که بخش اعظم پژوهش‌های انجام‌شده در این زمینه عمدتاً به بررسی کتب آموزشی پرورشی پرداخته‌اند؛ بنابراین فقط تعداد معدودی از محققان به بررسی کتب تدریس در مدارس اقدام کرده‌اند. هم‌چنین جامعه پژوهش‌گران کتب جدید آموزشی برای زبان مقطع هفتم را به این دلیل که اخیراً تألیف شده و برای تدریس به کار گرفته شده‌اند، هنوز به طور جدی و دقیق بررسی نکرده‌اند. بنابراین مطالعه حاضر به سبک و سیاق تحقیق‌های پیشین و با به‌کارگیری مدل سیزر (۲۰۰۰، Cisar) و باشتورکمن (۲۰۰۶، Basturkmen) به نقد کتاب زبان هفتم می‌پردازد، باشد که از این ره‌گذر تمهیدات و رهنمون‌های درخور عرضه‌ای را فراروی مدرسان و یادگیرندگان این مقطع تحصیلی قرار دهد.

۳. معرفی کتاب

کتاب زبان هفتم را شاید بتوان به منزله یکی از اصلی‌ترین و پرمخاطب‌ترین کتب آموزش زبان انگلیسی در مدارس ایران قلمداد کرد. این کتاب ویژگی‌های منحصر به فردی دارد که کتاب‌های پیشین مدارس از آن بی‌بهره‌اند. به‌اختصار برخی از این مشخصات بیان می‌شوند: این کتاب با تعدادی تصاویر به همراه واژگان مشترک، که در بیش‌تر زبان‌ها از جمله زبان فارسی استفاده می‌شوند، آغاز می‌شود که با این کار از دانش‌آموخته دانش‌آموزان استفاده شده و در ذهنشان تداعی می‌شود. ۱ *Prospect* حاوی هشت درس و هر درس متشکل از چهار صفحه است به استثنای درس سه که شامل شش صفحه است. صفحه اول هر درس با یک تصویر و مکالمه‌ای به همراه آن آغاز می‌شود. صفحه دوم متشکل از دو تمرین شنیداری است. صفحه سوم با عنوان «اصوات و حروف» شامل مکالمه‌ای دیگر بوده و صفحه چهارم مشتمل بر سه بخش مجزا برای تقویت بیش‌تر مهارت‌های چهارگانه است. زبان‌آموزان در بخش اول، که متمرکز بر مهارت‌های شنیداری و خواندن است، باید پس از گوش دادن مورد صحیح را انتخاب کنند؛ حال آن‌که در بخش دوم همین صفحه ضمن انجام کار گروهی، دانش‌آموزان به تقویت مهارت‌های گفتاری و نوشتاری می‌پردازند. بخش پایانی این صفحه نیز، که بر اساس مکالمه تدریس شده در هر

درس تنظیم شده است، زبان‌آموزان را به پر کردن جاهای خالی بر اساس محتوای درس فرامی‌خواند. در نهایت پس از هر دو درس بخشی حاوی تمرین‌های مروری طراحی شده و در پایان کتاب نیز فرهنگ لغات تصویری، شامل واژگان همهٔ دروس، تهیه شده است.

۴. بررسی انتقادی کتاب

۱.۴ نقد کلی

در این بخش نگارندگان نخست به بررسی بخش‌های مختلف کتاب و تغییرات اعمال‌شده در ساختار آن می‌پردازند و سپس در بخش‌های بعدی نتایج نقد و ارزش‌یابی کتاب را با استفاده از مدل‌های سیزر و باشتورکمن بیان می‌کنند. در بخش پیش رو ساختار کتاب از ابعاد گوناگون بررسی شده است؛ از جمله نقش معلم و دانش‌آموز، محتوای درس‌ها و تناسب با نیازهای روزمرهٔ زبان‌آموزان، پرداختن به مهارت‌های مختلف و گرامر، تنوع تمرین‌ها، میزان استفاده از ابزارهای بصری و دیداری، کمک به ایجاد استقلال در زبان‌آموزان و نقش فرهنگ و زبان اول.

۱.۱.۴ نقش معلم و دانش‌آموز

یکی از تغییرات مهمی که در این کتاب در مقایسه با کتاب‌های پیشین رخ داده این است که محوریت دانش‌آموز به نسبت معلم‌محوری در اولویت بیش‌تری قرار گرفته است. نقش معلم بیش‌تر به صورت تسهیل‌کننده‌ای (facilitator) در نظر گرفته شده که در هر لحظهٔ کلاس در حال ارزیابی میزان پیش‌رفت زبان‌آموزان است. در این راستا، بازخورد (feedback) مثبت، تشویق‌کننده و انگیزه‌دهندهٔ معلم به نسبت فعالیت‌های کلاسی دانش‌آموزان ضروری بوده و به کاهش اضطراب و استرس دانش‌آموزان در کلاس منجر می‌شود. دانش‌آموزان نیز صرفاً در موضع دریافت مطالب نیستند، بلکه به آن‌ها فرصت داده می‌شود که در چهارچوب مطالب درسی دربارهٔ خودشان، علایقشان یا خانواده‌شان صحبت کنند؛ حال آن‌که چنین بستر مناسبی برای ابراز دیدگاه‌ها از طریق دانش‌آموزان در کتاب‌های پیشین به‌ندرت به چشم می‌خورد.

۲.۱.۴ محتوای درس‌ها و تناسب با نیازهای روزمرهٔ زبان‌آموزان

یکی از نقاط قوت این کتاب مربوط به انتخاب هوش‌مندانهٔ موضوع هر درس است که کاملاً با نیازهای واقعی و روزمرهٔ زبان‌آموزان، هم‌چون معرفی خود و دیگران و صحبت

درباره خانواده، خانه، ساعت، خوراکی‌ها، و غیره مطابقت دارد. شکی نیست که مرتبط بودن مطالب تدریس شده با نیازهای اصلی یادگیرندگان، از جمله عوامل اساسی انگیزشی در یادگیرندگان به شمار می‌رود (Hutchinson and Waters, ۱۹۸۷). نکته دیگر تأمل بر انگیز درباره این کتاب، طراحی آن بر پایه رویکرد کارکردی - مفهومی و نه برنامه درسی ساختاری مبتنی بر دستور زبان صرف است.

۳.۱.۴ پرداختن به مهارت‌های گوناگون و گرامر

اولویت بخشیدن به مهارت شنیداری در عین توجه به سایر مهارت‌های زبانی از ویژگی‌های مثبت دیگر این کتاب است. در این باره به نظر می‌رسد نظریه یادگیری به شیوه طبیعی (natural approach)، که در دهه ۱۹۸۰ کراشن و ترل آن را مطرح کردند (Richards and Rodgers, ۲۰۱۴)، و نیاز به تطابق سیستم یادگیری زبان دوم با شیوه فراگیری زبان اول یکی از شالوده‌های اصلی این کتاب را تشکیل می‌دهد. به عبارتی، قرار دادن شنیدار در اولویت اول یادگیری زبان دوم، امر یادگیری زبان را به شیوه‌ای مشابه با فراگیری زبان اول لحاظ می‌کند که این خود یکی دیگر از امتیازهای کتاب مد نظر به شمار می‌رود؛ زیرا در کتاب‌های پیشین مهارت شنیداری اصلاً مطرح نبوده است.

درس‌های این کتاب بر همه مهارت‌های شنیداری، خواندن، نوشتاری، گفتاری، و هم‌چنین واژگان تمرکز دارد؛ بدون این‌که کوچک‌ترین توجه صریحی به گرامر، تلفظ، و آوانگاری داشته باشد. توجه به همه مهارت‌ها در این کتاب امتیاز دیگری است که به زعم نویسندگان مقاله حاضر نشان‌دهنده توان آموزشی بالاتر آن در مقایسه با سایر کتاب‌های یک‌سان است. در نهایت نبود تمرکز در تدریس مستقیم قواعد دستور زبان حاکی از باور نگارندگان کتاب به سودمندی بیش‌تر روش استقرایی (inductive method) در سطوح پایین‌تر یادگیری است.

۴.۱.۴ تنوع تمرین‌ها

تمرین‌های کتاب کاملاً مرتبط و متناسب با محتوای هر درس بوده و عمدتاً بر پایه مکالمه تدریس شده و با هدف مرتبط کردن مطالب با زندگی روزمره یادگیرندگان و نیز ایجاد تعامل بیش‌تر پیرامون موضوع‌های تدریس شده طراحی شده‌اند. با وجود این، تنوع در تمرین‌ها آن‌گونه که باید و شاید مشهود نیست و همه تمرین‌ها در درس‌های متمادی از سیاق یکسانی پیروی می‌کنند که این امر ممکن است در درازمدت به عاملی برای کاهش انگیزه یادگیرندگان بدل شود.

۵.۱.۴ میزان استفاده از ابزارهای بصری

برخلاف کتاب‌های پیشین، که اغلب سیاه و سفید چاپ می‌شدند، کتاب بررسی‌شده در استفاده از رنگ‌های مختلف تنوع مطلوبی دارد که این امر به ایجاد انگیزش بیش‌تر در زبان‌آموزان کمک شایانی می‌کند. در عین حال، تصاویر متعدد و واقعی (authentic)، که در سراسر کتاب گنجانده شده‌اند، زمینه را برای یادگیری بهینه زبان‌آموزان فراهم می‌کنند. با وجود این، قرار دادن امکانات بیش‌تر بصری، به‌ویژه در صفحه دوم هر درس، ممکن است تأثیر بهتری در یادگیری داشته باشد.

درباره کفایت نداشتن برخی ابزار دیداری می‌توان به درس چهار، که درباره آشنایی با مشاغل است، اشاره کرد. هرچند عکس‌های این درس واقعی است، اما اگر نام هر شغل در زیر عکس مربوطه نوشته می‌شد، کمک بیش‌تری به فهم مطالب می‌کرد. نکته ظریف دیگری هم که در این جا تأمل برانگیز است این است که در صفحه دوم همین درس، عکس دندان‌پزشک مرد چاپ شده است؛ حال آن‌که در جملاتی که در بالای عکس‌ها قرار دارند، عبارت «She's a dentist» به چشم می‌خورد. تطابق ضمیر، عکس مربوطه و شغل مد نظر به طور صحیح به ایجاد تصویری پایدارتر از مفهوم مد نظر در ذهن یادگیرندگان کمک می‌کند و با همراه کردن یادگیری خودآگاه (conscious) و ناخودآگاه (subconscious) منجر به یادگیری بهتر می‌شود.

مثال بارز دیگر در همین زمینه مربوط به تدریس اتاق‌های خانه در درس شش است. هرچند تصاویر مربوط به همه واژگان موجود در کتاب در پایان در قالب لغت‌نامه‌ای تصویری گردآوری شده است، اما از آن‌جا که کیفیت یادگیری با دیدن تصاویر همراه کلمات دوچندان می‌شود، شاید اگر عکس هر اتاق در کنار واژه مربوطه در همان درس برای دانش‌آموزان گذاشته می‌شد، در دریافت مطالب بسیار مفیدتر بود.

نمونه دیگر درباره استفاده بهینه از ابزار بصری در معرفی مفاهیم مربوط به مقوله اعلام ساعت در صفحه دوم درس ۷ است که در آن عباراتی هم‌چون «At ۵:۴۵ in the afternoon /pm» به چشم می‌خورند. واضح است که مبحث زمان و ساعت در هر زبانی برای اغلب زبان‌آموزان دشواری‌هایی به همراه دارد؛ بنابراین به نظر می‌رسد چنان‌چه در همان قسمت که جمله‌های مربوط به ساعت مطرح شده‌اند تصاویری از ساعت عقربه‌دار، که همان ساعت بیان‌شده در جمله را نشان می‌دهند، مشاهده می‌شد، درک مفاهیم برای زبان‌آموزان آسان‌تر و ملموس‌تر می‌شد.

۶.۱.۴ کمک به ایجاد استقلال (autonomy) در زبان‌آموزان

در کتاب‌های پیشین به مبحث مهم استقلال زبان‌آموز و پرورش حس توانایی وی در استفاده از آموخته‌هایش در خارج از کلاس توجه خاصی نمی‌شد؛ حال آن‌که در کتاب مد نظر موقعیت‌هایی برای زبان‌آموزان در نظر گرفته شده که با هم به مکالمه بپردازند و حتی از هم اطلاعات بگیرند؛ گرچه این کار زیر نظر معلم صورت می‌گیرد، اما در درازمدت منجر به تقویت حس استقلال در زبان‌آموزان می‌شود.

نکته دیگری که در شکل‌گیری این توانایی مؤثر است نحوه به‌کارگیری لغت‌نامه موجود در پایان کتاب است. قرار دادن چنین لغت‌نامه‌ای، آن هم با تصاویر بسیار آشکار، از نقاط قوت این کتاب است، اما در این راستا نویسندگان این پژوهش معتقدند اگر واژگان موجود به ترتیب حروف الفبا نوشته شوند، زبان‌آموزان ناخودآگاه با روش صحیح استفاده از لغت‌نامه آشنا می‌شوند. وجود چنین لغت‌نامه‌ای سبب تقویت حس استقلال زبان‌آموزان در زمان دسترسی نداشتن به معلم می‌شود و باعث می‌شود دانش‌آموزان یاد بگیرند معنای لغت‌ها را به‌تنهایی و بدون کمک معلم پیدا کنند و از این طریق نه‌فقط حس استقلال در آن‌ها شکل می‌گیرد، بلکه حس موفقیت (sense of achievement) را نیز تجربه می‌کنند.

۷.۱.۴ نقش فرهنگ و زبان اول

از دیگر ویژگی‌های بارز این کتاب این است که به فرهنگ ایرانی - اسلامی در جای‌جای کتاب توجه شده است و زبان اول دانش‌آموزان نه‌فقط ممنوع نیست، بلکه هرازگاهی از آن استفاده می‌شود. معلم مجاز است به زبان فارسی توضیحاتی را در اختیار شاگردانش قرار دهد و بدین ترتیب دانش‌آموزان به تدریج و بدون دلهره و نگرانی ناشی از نامأنوس بودن مفاهیم جدید آن‌ها را فرامی‌گیرند.

درباره فرهنگ زبان دوم لازم به یادآوری است که زبان و فرهنگ دو جزء کاملاً جدایی‌ناپذیرند؛ بنابراین نپرداختن به نکات فرهنگی زبان مقصد ممکن است به منزله یکی از کاستی‌های این کتاب مطرح شود؛ بنابراین این‌گونه تصور می‌شود که اشاره به برخی تفاوت‌های فرهنگی (cross-cultural differences) یا برخی مقایسه‌ها میان فرهنگ غنی ایرانی - اسلامی و فرهنگ ملل انگلیسی‌زبان ممکن است برای زبان‌آموزان امکان‌یادگیری بهتر و عمیق‌تری ایجاد کند. حال که برخی از نقاط قوت و ضعف این کتاب از دیدگاه نگارندگان مطرح شد، برای بررسی منسجم‌تر کتاب مذکور در ادامه بحث از دو مدل سیزر و باشتورکمن استفاده خواهد شد.

۲.۴ مدل سیزر

مدل سیزر (Cisar, ۲۰۰۰) به منظور بررسی کتاب‌های آموزش زبان و گردآوری دیدگاه‌های گوناگون دربارهٔ محتوای این کتاب‌ها بر طبق استانداردهای انجمن امریکایی آموزش زبان‌های خارجی موسوم به American Council on Teaching of Foreign Languages (ACTFL) طراحی شده است. قالب این مدل به صورت چهارجوابی و بر اساس مقیاس لیکرت بوده و گزینه‌های آن بر روی طیفی شامل عبارات «نه هرگز» تا «کاملاً» پاسخ داده می‌شوند. استانداردهای ذکرشده در این مدل زمینهٔ مناسبی را در راستای بررسی همه‌جانبهٔ روش‌های آموزشی فراهم می‌کند که شامل پنج جنبهٔ ارتباطی (communication)، فرهنگی (culture)، بسط مفاهیم (connection)، مقایسه‌ای (comparison)، و کاربرد در محیط (community) است.

جنبهٔ ارتباطی به توانایی برقراری ارتباط با توجه ویژه به نقش زبان‌آموزان در استفاده از مکالمه اطلاق می‌شود. جنبهٔ فرهنگی مربوط به قدرت درک زبان‌آموز از سایر فرهنگ‌ها می‌شود که خود شامل دو بخش تصاویر (visual images) و بخش‌های فرهنگی (cultural sections) است. سومین منظر مهم در مدل سیزر بر میزان توانایی کتاب‌های آموزشی در بسط مطالب تدریس‌شده و زبان فراگرفته‌شده به دیگر مضامین درسی تأکید دارد و بسط مفاهیم نامیده می‌شود. عنصر مقایسه‌ای نقاط قوت کتاب در ایجاد مقایسهٔ زبان‌شناسانه و فرهنگی میان زبان اول و دوم را بررسی می‌کند. آخرین مبحث بررسی‌شده در این مدل، کاربرد در محیط است که نشان می‌دهد کتاب‌های آموزشی زبان به چه اندازه زبان‌آموزان را به استفاده از زبانی که فراگرفته‌اند در محیط خارج از کلاس ترغیب می‌کند.

در ادامه ضمن استفاده از شش جدول، هریک از این جنبه‌ها بررسی می‌شوند. بسته به میزان هم‌خوانی کتاب با هر پرسش مطرح‌شده در مدل سیزر، نمره‌ای از صفر تا چهار به پرسش مربوط اختصاص می‌یابد. بدیهی است نمرهٔ صفر به معنای کم‌ترین هم‌خوانی بوده و نمرهٔ چهار بیش‌ترین میزان مطابقت را نشان می‌دهد. جدول ۱ بیان‌گر میزان توجه کتاب به جنبهٔ ارتباطی زبان است.

جدول ۱. میزان توجه به جنبهٔ ارتباطی مدل سیزر در کتاب زبان انگلیسی پایهٔ اول دورهٔ اول متوسطه (هفتم)

امتیازها	گویه‌ها
۳	آیا فعالیت‌های کتاب به دانش‌آموزان این امکان را می‌دهد که از تجارب شخصی‌شان استفاده کرده، مفاهیم را به زبان خود بیان کنند؟
۱	آیا فعالیت‌های کتاب به دانش‌آموزان این امکان را می‌دهد که از ساختارها و فرم‌هایی که خود ساخته‌اند استفاده کنند؟
۳	آیا دانش‌آموزان به تعامل معنادار با هم‌دیگر، با یک فرد انگلیسی‌زبان و یا معلمشان می‌پردازند؟

۲	آیا فعالیت‌های کتاب به دانش‌آموزان این امکان را می‌دهد که دانش یا توانایی خود را در به‌کارگیری زبان به معرض نمایش بگذارند؟
۳	آیا فعالیت‌های کتاب دربرگیرنده زبان اصلی، واقعی و به‌روز است؟
۳	آیا واژگان در بافت‌ها و مجموعه‌های کارکردی و فرهنگی به کار رفته‌اند؟
۴	آیا فعالیت‌های کتاب در بافت زندگی واقعی به‌کار رفته و نمایانگر کاربردهای زندگی روزمره است؟
۳	آیا فعالیت‌های کتاب برای ایجاد فهم بهتر مطالب، راهنمایی و اشاره‌های لازم را فراهم می‌کند؟
۱	آیا فعالیت‌های کتاب به دانش‌آموزان امکان به‌کارگیری راهبردهای مختلف و متنوع برای درک مطلب را می‌دهد؟
۲	آیا فعالیت‌های کتاب از جذابیت کافی برای دانش‌آموزان برخوردار است؟
۲	آیا فعالیت‌های کتاب با سن دانش‌آموزان تناسب دارد؟
۲۷	مجموع امتیازات

همان‌گونه که مشاهده می‌شود، نگارندگان کتاب فاکتورهای مربوط به به‌کارگیری جنبه ارتباطی را تا حدی لحاظ کرده‌اند، اما تصور می‌شود توجه بیش‌تر به این موارد به بهبود کیفیت کتاب مذکور از بعد ارتباطی منجر شود. در جدول ۲، میزان پرداختن کتاب به جنبه فرهنگی (از دو بعد تصاویر به کار گرفته شده و مقوله فرهنگ) بررسی شده است.

جدول ۲. میزان توجه به جنبه فرهنگی مدل سیزر در کتاب زبان هفتم

بخش اول: تصاویر

امتیازها	گویه‌ها
۴	آیا تصاویر کتاب جدید است؟
۳	آیا تصاویر کتاب اصیل و واقعی است؟
۰	آیا تصاویر کتاب نشان‌دهنده افراد/فرهنگ‌های مختلف است که زبان خارجی را به منظور ارتباط به کار می‌گیرند؟
۱	آیا فعالیت‌های کتاب با تصاویر آن به گونه‌ای مرتبط است که دانش‌آموزان را به مشاهده، تشخیص، بحث، و تحلیل آداب و محصولات فرهنگی ترغیب کند؟
۸	مجموع امتیازات

بخش دوم: مقوله فرهنگ

امتیازها	گویه‌ها
۰	آیا مناطق/کشورهای گوناگونی که به زبان انگلیسی صحبت می‌کنند در کتاب نشان داده شده‌اند؟
۰	آیا به دانش‌آموزان برای شرکت در بازی‌ها، شعرخوانی، جشن‌ها، قصه‌سرایی، نمایش، ورزش و یا سرگرمی‌های مربوط به زبان مقصد فرصت کافی داده شده است؟
۰	آیا دانش‌آموزان به تشخیص، تحلیل و بحث درباره دیدگاه‌ها، رفتارها و آداب مربوط به فرهنگ خارجی (در حوزه‌های مرتبط با مدرسه، خانواده، بازی‌ها، ورزش‌ها و غیره) ترغیب می‌شوند؟
۰	آیا از دانش‌آموزان خواسته می‌شود تا به تشخیص، تجربه، تحلیل، تولید و یا بحث درباره محصولات محسوس (اسباب‌بازی‌ها، لباس و غذاها) و ابرازی (هم‌چون هنرها، اشعار و ادبیات) فرهنگ خارجی بپردازند؟
۰	مجموع امتیازات

بر پایه بررسی‌های انجام‌شده محققان پژوهش حاضر و بر اساس آنچه در جدول ۲ آمده، اگرچه در حوزه تصاویر کتاب توان نسبتاً خوبی دارد، اما از حیث ایجاد تنوع بیش‌تر درباره مقوله فرهنگ بر اساس مدل سیزر، کاستی‌های درخور توجهی در این کتاب مشهود است. جدول ۳ میزان کارآمدی کتاب را از منظر توجه به جنبه بسط مفاهیم بررسی می‌کند.

جدول ۳. میزان توجه به جنبه بسط مفاهیم مدل سیزر در کتاب زبان انگلیسی پایه اول دوره اول متوسطه (هفتم)

امتیازها	گویه‌ها
۰	آیا دانش‌آموزان فرصت کافی برای مباحثه و کنکاش درباره مفاهیم و موضوع‌های یاد گرفته شده در دروس دیگر هم‌چون ریاضیات، علوم، تاریخ، جغرافیا، هنر، ادبیات، موسیقی، بهداشت و غیره را دارند؟
۳	آیا به دانش‌آموزان فرصت به‌کارگیری تجارب فردی گذشته و استفاده از دانش قبلی داده می‌شود؟
۱	آیا دانش‌آموزان برای شرکت در طرح‌هایی که در آن‌ها با استفاده از تکنولوژی، مصاحبه‌های فردی، نشریات چاپی (روزنامه‌ها و مجلات)، رسانه‌های تصویری (تلویزیون، ویدئو و تبلیغات) یا منابع چاپی (فرهنگ‌های لغت و دائرةالمعارف‌ها) بتوانند به کسب اطلاعات بپردازند فرصت کافی دارند؟
۱	آیا متن کتاب برای یادگیرندگان، منابع اصیل طراحی شده برای انگلیسی‌زبان‌ها (داستان‌ها، اشعار، آهنگ‌ها و رسانه‌های متناسب با سن دانش‌آموزان) را فراهم می‌کند؟
۵	مجموع امتیازات

نگاهی اجمالی به یافته‌های جدول ۳ نشان می‌دهد که اگرچه نگارندگان کتاب درباره جنبه بسط مفاهیم تلاش‌های اندکی کرده‌اند، اما این تلاش‌ها تا حدودی ناکافی به نظر می‌رسد. در ادامه و در جداول ۴ و ۵ میزان توجه کتاب به دو جنبه مقایسه‌ای و کاربرد محیط ارزیابی شده است.

جدول ۴. میزان توجه به جنبه مقایسه‌ای مدل سیزر در کتاب زبان انگلیسی پایه اول دوره اول متوسطه (هفتم)

امتیازها	گویه‌ها
۱	آیا متن کتاب بحث‌ها و فعالیت‌ها را در قالب واژگان عاریه‌ای، لغات هم‌ریشه و اصطلاحات موجود در زبان مبدأ و مقصد مطرح می‌کند؟
۱	آیا متن کتاب به دانش‌آموزان این امکان را می‌دهد که درکشان از شباهت‌ها و تفاوت‌های موجود بین زبان مادری و زبانی که یاد می‌گیرند را به نمایش بگذارند؟
۲	مجموع امتیازات

فراهم کردن فرصت‌های کافی برای زبان‌آموزان در ایجاد مقایسه‌های بین‌زبانی شاید به‌زعم برخی، از نقاط قوت مجموعه‌های آموزشی به شمار آید؛ با این حال همان‌گونه که جدول ۴ نشان می‌دهد، این ویژگی به‌ندرت در کتاب مذکور به چشم می‌خورد.

جدول ۵. میزان توجه به جنبه کاربرد در محیط مدل سیزر در کتاب زبان انگلیسی پایه اول دوره اول متوسطه (هفتم)

امتیازها	گویه‌ها
۰	آیا از دانش‌آموزان خواسته می‌شود با گویشوران زبان خارجی در خارج از محیط کلاس (در قالب مکالمه، نوشتار، اجرا و یا ارائه مطالب) ارتباط برقرار کنند؟
۰	آیا متن کتاب به حرفه‌ها، مشاغل یا موقعیت‌های روزمره‌ای که مرهون یا وابسته به مهارت به‌کارگیری زبان خارجی‌اند می‌پردازد؟
۰	آیا متن کتاب طرح‌هایی را در ارتباط با زبان یا فرهنگ خارجی، که مستلزم تعامل با اعضای جامعه محلی زبان‌آموز بوده یا از منابع بومی بهره می‌گیرند، ارائه می‌دهد؟
۲	آیا دانش‌آموزان برای به‌کارگیری زبان در فعالیت‌های تفریحی (فعالیت‌های رسانه‌ای، ورزش، بازی‌ها، سفر، موسیقی، خواندن) ترغیب می‌شوند و از فرصت کافی بهره‌مندند؟
۲	مجموع امتیازات

نتایج بررسی کتاب، که خلاصه آن در جدول ۵ ذکر شده، نشان می‌دهد که به جنبه کاربرد در محیط نیز هم‌چون سایر جنبه‌های مدل سیزر تا حد درخور توجهی بی‌مهری شده است؛ بنابراین تصور می‌شود بازنگری کتاب از منظر جنبه‌های مذکور شاید به نگارندگان این امکان را بدهد که در راستای سودمندی بیش از پیش کتاب گام‌های مؤثرتری بردارند.

۳.۴ مدل باشتورکمن

محققان به منظور مطالعه دقیق‌تر کتاب از مدل دیگری با عنوان مدل باشتورکمن (Basturkmen, ۲۰۰۶) نیز استفاده کرده‌اند. این مدل کتاب‌های آموزشی را از سه منظر اصلی ارزیابی می‌کند: زبان (language)، یادگیری (learning)، و تدریس (teaching). در این مدل عنصر «زبان» با توجه به نظام‌ها (systems) و کاربردهایش (uses)، «یادگیری» بر اساس شرایط (conditions) و فرایندهایش (processes)، و «تدریس» طبق روش‌شناسی‌ها (methodologies) و اهدافش (objectives) مطالعه می‌شود. جدول ۶ مدل باشتورکمن را کاملاً نشان می‌دهد.

جدول ۶. مدل باشتورکمن (۲۰۰۶) درباره بررسی میزان کارآمدی کتب آموزشی

دستور زبان جمله (sentence grammar)	عنصر نظام‌ها	بعد زبانی (language)	مدل باشتورکمن (۲۰۰۶)
الگوهای متن (text patterns)	(systems)		
کنش‌های گفتار (speech act)	کاربردهای زبانی (uses)		
گونه‌های ادبی (genres)			
تعامل‌های اجتماعی (social interaction)			
الگوی واژگانی - معنایی (lexico-semantic mapping)			
فرهنگ‌پذیری (acculturation)، استقرا (induction)، الحاقی (adjunct)، کارآموزی (apprenticeship)	شرایط یادگیری (conditions)	بعد یادگیری (learning)	
درونداد (input) و تعامل (interaction)	فرایندهای یادگیری (processes)		
فکری - درونی (intramental)		روش‌شناسی‌های تدریس (methodologies)	
اجتماعی - گروهی (intermental)			
عمدتاً بر پایه درونداد (predominantly input)			
درونداد به برون‌داد (input-output)			
عمدتاً بر پایه برون‌داد (predominantly output)	بعد تدریس (teaching)		
برونداد به درونداد (output-input)			
نشان دادن کاربردهای زبانی مبتنی بر موضوع (to reveal subject specific use)			
آموزش رفتارهای اجرایی (to train performance behaviors)			
تقویت توانش‌های پایه (to develop underlying competencies)			
پرورش توانش راه‌بردی (to foster strategic competence)			
افزایش آگاهی انتقادی (to develop critical awareness)			

۱.۳.۴ بعد زبانی

از حیث زبان و عنصر نظام‌ها، کتاب بررسی‌شده عمدتاً بر پایه محاوره طراحی شده و در برخی موارد، متون کتاب (text patterns) شامل جمله‌هایی است که بدون کم‌ترین توجه صریح (explicit) به گرامر بر معرفی واژگان جدید متمرکز شده‌اند.

از بعد کاربردهای زبانی این کتاب به برخی کنش‌های گفتاری (speech acts)، هم‌چون سلام و احوال‌پرسی (greeting) توجه ویژه‌ای دارد و کارکردها و مفاهیم

(functions and notions) در کانون توجه کتاب قرار دارد. از دیگر کاربردهای مد نظر در این کتاب، نقش کلیدی تعاملات اجتماعی (social interaction) است که در سراسر کتاب اهمیت فوق‌العاده‌ای دارد؛ چنین محاوره‌هایی میان معلم و دانش‌آموز یا میان دانش‌آموزان رخ می‌دهد.

۲.۳.۴ بعد یادگیری

درباره شرایط یادگیری (learning conditions) مقوله استقرا (induction) در این کتاب مطرح است. گفتنی است در اغلب محیط‌هایی که زبان انگلیسی در حکم زبان خارجی (EFL) و نه زبان دوم (ESL) به شمار می‌رود این نوع یادگیری غالب است (باشتورکمن، ۲۰۰۶).

در بخش درون‌داد و تعامل (input and interaction)، که زیرمجموعه دیگر شرایط یادگیری است، نگرش این کتاب نوعی گرایش به سمت مدل کراشن (Krashen's i+1 hypothesis) است و بازخورد اصلاحی مثبت (positive corrective feedback) را نشان می‌دهد؛ در حالی که به نظر می‌رسد این کتاب چندان ناظر به فرضیه تعاملی لانگ (Long's interaction hypothesis) نیست (Lightbown and Spada, ۲۰۱۳)؛ زیرا هرچند زبان‌آموزان، زبان را عمدتاً به صورت محاوره یاد می‌گیرند، اما این محاوره اساساً از پیش تعیین شده (pre-planned conversations) بوده و بستر مناسبی برای مذاکره واقعی و مفهومی (negotiation of meaning) پیش‌بینی نشده است.

همچنین فرایندهای یادگیری (learning processes) در این کتاب بیش‌تر از نوع فکری-درونی (intramental) است و نه اجتماعی-گروهی (intermental)؛ به این معنا که یادگیری با بهره‌گیری از توان ذهنی و قابلیت هر یک از دانش‌آموزان به صورت انفرادی (individualized) شکل می‌گیرد و تکرار و مرور مطالب و استفاده از توانایی به‌خاطر سپاری (memorization) در این راستا به یادگیری دانش‌آموزان کمک می‌کند؛ به بیانی دیگر، یادگیری صرفاً بر اثر هم‌کاری‌های گروهی (collaboration) ایجاد نمی‌شود.

۳.۳.۴ بعد تدریس

درباره روش‌شناسی‌های تدریس، این کتاب به‌زعم نگارندگان مقاله حاضر، بیش‌تر از مدل درون‌داد-برون‌داد (input-output) پیروی می‌کند؛ به این معنا که نخست دانش‌آموزان مطالبی را به منزله درون‌داد (input) دریافت می‌کنند و پس از آن باید به تولید برون‌داد (output) پردازند که این برون‌داد به نوبه خود و بر اساس شرایط یادگیری کتاب بازخورد اصلاحی دریافت خواهد کرد.

اهداف تدریس در کتاب بررسی شده بیش‌تر از نوع آموزش رفتار اجرایی

(to train performance behavior) است که تمرکز اصلی در تدریس مهارت شنیداری و گفتاری بر نیازهای فعلی (immediate needs) زبان‌آموزان است و سایر اهداف ذکرشده در این مدل در این کتاب چندان مشهود نیست.

۵. بحث و نتیجه‌گیری

همان‌گونه که پیش‌تر نیز اشاره شد، تلاش‌های ارزنده نگارندگان کتاب زبان انگلیسی پایه اول دوره اول متوسطه تا حد درخور ملاحظه‌ای در رفع کاستی‌های مجموعه‌های پیشین آموزش زبان مؤثر واقع شده است، اما باید اذعان کرد که در کنار نقاط قوت ذکرشده درباره کتاب (از جمله تأکید بر شیوه تعاملی بر پایه نیازهای ارتباطی روزمره زبان‌آموزان، توجه مطلوب به هر چهار مهارت زبانی، پیروی از رویکرد کارکردی - مفهومی در تنظیم مطالب، و استفاده از تصاویر متنوع با رنگ‌های گوناگون و جذاب)، هنوز ضعف‌هایی نیز در ساختار کتاب مشهود است که بر اساس نتایج تحقیق حاضر، از میان آن‌ها می‌توان به این موارد اشاره کرد: فقدان استفاده بهینه از امکانات بصری و دیداری در برخی موارد، اشاره نکردن به برخی مشابهت‌ها و تفاوت‌های فرهنگی میان زبان مبدأ و مقصد و نیز نبود تنوع کافی در تمرین‌های درس‌های مختلف.

از میان تحقیق‌های ذکرشده در بخش پیشینه تحقیق نتایج تحقیق حاضر بیش‌تر مؤید یافته‌های به‌دست‌آمده در پژوهش لیتز (Litz, ۲۰۰۰) است؛ زیرا او نیز بر کافی نبودن تمرین‌های کتاب بررسی‌شده از جنبه تنوع اذعان داشته است. هم‌چنین نتیجه‌گیری به‌دست‌آمده در مطالعه صحراگرد، رحیمی، و زارع مؤیدی (۲۰۰۹)، که قبلاً بدان اشاره شد، حاکی از توجه بیش از حد به تکنیک‌های مربوط به بهبود درون‌داد در مقایسه با فعالیت‌های کارمحور در کتاب حاضر است؛ اما گفتنی است به سبب آن‌که هیچ‌یک از تحقیق‌های نام‌برده در بخش پیشینه تحقیق به بررسی کتاب‌های درسی مدارس نپرداخته‌اند و فقط کتاب‌های آموزشی مؤسسه‌ها و آموزشگاه‌ها را ارزیابی کرده‌اند، امکان معادل‌سازی دقیق میان نتایج این پژوهش‌ها و تحقیق حاضر وجود ندارد؛ اما به هر حال یافته‌های نسبتاً مشابهی در غالب این تحقیق‌ها به دست آمده که به برخی از آن‌ها اشاره شد. سخن پایانی این‌که موفقیت هر مجموعه آموزشی مرهون بازخوردهای متناوبی است که همه افراد دخیل در امر آموزش منعکس و ابراز می‌کنند؛ بنابراین امید است که تحقیق حاضر در مسیر ایجاد بستری مناسب برای بحث و تبادل نظر درباره نقاط قوت و ضعف این کتاب پرمخاطب آموزشی نقش مؤثری ایفا کرده باشد.

منابع

- Alavinia, Parviz and Mansour Siyadat (۲۰۱۳). "A comparative study of English textbooks used in Iranian institutes", *International Journal of Asian Social Science*, Vol. ۳, No. ۱.
- Basturkmen, Helen (۲۰۰۶). *Ideas and options in English for specific purposes*, Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Cisar, Sally Hood (۲۰۰۰). *Standard textbook evaluation guide: Foreign language standards implementation guide*, Indiana University.
- Eslami Rasekh, Abbas, Saeedeh Esmae'li, Maedeh Ghavamnia and Rajabi, Soraya (۲۰۱۰). "Don't judge a book by its cover: Textbook evaluation in the EFL setting", *The Journal of International Social Research*, Vol. ۳, No. ۱۴.
- Hutchinson, Tom and Alan Waters (۱۹۸۷). *English for specific purposes: A learning-centered approach*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Hutchinson, Tom and Eunice Torres (۱۹۹۴). "The textbook as agent of change", *ELT Journal*, Vol. ۴۸, No. ۴.
- Lightbown, Patsy M. and Nina Spada (۲۰۱۳). *How languages are learned*, Oxford: Oxford University Press.
- Litz, David R. A. (۲۰۰۰). "Textbook evaluation and ELT management: A South Korean case study", *Asian EFL Journal*, Vol. ۴۸.
- McDonnough, Jo and Christopher Shaw (۲۰۰۳). *Materials and method in ELT*, Oxford: Blackwell.
- Ranalli, James (۲۰۰۲). *An Evaluation of New Headway upper-intermediate*, Birmingham University.
- Richards, Jack C and Theodore S. Rodgers (۲۰۱۴). *Approaches and methods in language teaching* (۳rd ed.), Cambridge: Cambridge University Press.
- Sahragard, Rahman, Ali Rahimi and Iman Zaremoayeddi (۲۰۰۹). "An in-depth evaluation of interchange series", *Porta Linguarum*, Vol. ۱۲, No. ۱.
- Williams, Marion and Robert L. Burden (۱۹۹۷). *Psychology for language teachers: a social constructivist approach*, Cambridge: Cambridge University Press.